

EMAKEELE SELTSIS

15. novembril 2012 Tallinnas toimunud Emakeele Seltsi kõnekoosolekul „Leksikaalsetest suhetest” kõlas kolm ettekannet.

Margit Langemets käsitles oma ettekandes semantilisi tüüpe teoorias ja praktikas (eesti keele tesauruses, uue ühekõitelise eesti keele sõnaraamatu koostamisel), ennekoike nende võimalikku tulu tegeliku keelekasutuse analüüsimisel korpusmaterjali põhjal, samuti polüseemia tuvastamise ja esitamise abivahendina leksikograafias.

Heili Orava ettekanne „Eesti Wordneti leksikaalne teadmus” keskendus uuema põlvkonna arvutisõnastiku, Eesti Wordneti leksikaalsetele suhetele. Leiti, et keeletehnoloogias on sellised andmebaasid endiselt uudsed (ennekoike mõistetevaheliste seoste poolest) ja nende potentsiaal kasutamata. Üheks põhjuseks on semantiliste suhete ebar regulaarsus, esindatud on vaid lingvistiliselt olulised suhted, kuid kontekstist sõltuvad ähmased suhted jäävad tihti fikseerimata.

Asta Õim rõhutas oma ettekandes „Mõiste kaudu tähenduseni”, et sõnatähenduse uurimisel ja leksikograafilisel korraldamisel on oluline, millised põhimõtted lähtealuseks valida: kas lähtuda üksiksõnast või mõistest ehk kas vormist või sisust. Kuna meie teadvuses valitseb sisuline kord nii sõnavara kui ka keeleliste väljendusvahendite suhtes üldiselt, siis mõistepõhise lähenemise eelised tähestikulise korra ees seisnevad eeskätt selles, et koos käsitletakse kõike seda, mis inimese keelelises teadvuses kuulub ühte, sh ka vormilt erinev materjal. Mõistepõhiselt

on läbi töötatud eesti kõnekäänud ja vanem fraseoloogia ning elektrooniliselt vormistatud vastav sõnaraamat (www.folklore.ee/justkui/sonastik).

ELDIA-teemalisi kõnekoosolekuid oli kaks: 6. detsembril 2012 Tallinnas ja 23. mail 2013 Tartus, mõlemal esinesid ettekannetega Helle Metslang, Kadri Koreinik ja Kristiina Praakli.

Helle Metslang („Euroopa keeleline mitmekesisus kõigile” ühendab rahvaid, maid ja teadlasi”) tutvustas uurimisprojekti ELDIA ja selle Tartu töörühma tegevust. Tegemist on tänuväärse läbimurdega, sest soome-ugri vähemused on seni läbi uurimata. ELDIA on Euroopa Komisjoni 7. raamprogrammi projekt aastateks 2011–2013 kogumahuga 2,7 mln eurot. Projektis osalevad seitse teadusasutust kuult maalt: Mainzi, Viini, Helsingi, Oulu, Tartu, Maribori ülikool ja Ahvenamaa rahuinstituut. Projekti koordineerib Mainzi ülikooli töörühm eesotsas Anneli Sarhimaaga. Uuritakse 12 soome-ugri vähemust Euroopas, esindatud on kõik Euroopa vähemuste tüübid, nagu põlisvähemused (võru, setu, põhjasaami, Sloveenia ungari), ammused (Rootsi soomlased, Austria ungarlased) ja hilised migrandid (Saksamaa ja Soome eestlased) ning väljakujunenud kirjakeelega vähemused (põhjasaami, ungari, eesti). Eri teadusalade koostöös uuritakse seni Euroopa sotsiolingvistikas vähe tuntud keelevariante ja kogukondi. Projekti rakendusliku tulemusena valmib töövahend: Euroopa keelte vitaalsuse baromeeter EuLaViBar.

Kadri Koreinik tutvustas ELDIA

projekti Eesti-fookust, milleks olid kaks keelekogukonda oma traditsioonilisel keelealal. Küsitluse ja intervjuude abil uuriti, millised olid kohalike elanike (potentsiaalsete setu ja võru keele kasutajate) hinnangud oma keelekasutusele (põlvkondadevaheline ja põlvkonnasise keelekasutus, kasutusvaldkonnad, osaoskused, mitmekeelsus), aga ka arvamused hariduse, seadusandluse ja meedia kohta. Peale kohamurrete pruukimise uuriti ka eesti ja inglise keele kasutust. Lisaks küsitlustulemustele ja intervjuukokkuvõtetele tutvustati põgusalt ka õigus- ja meediaanalüüsi tulemusi.

Kristiina Praakli võttis Tallinnas peetud ettekandes „Eesti keel Soomes ja Saksamaal – peamised uurimistulemused” ja Tartus peetud ettekandes „Eesti keele kestlikkusest Soomes ja Saksamaal (ELDIA uurimistulemuste valguses)” vaatluse alla nimetatud riikides läbi viidud projekti ELDIA küsitlusuuringu esmased tulemused. Nii Soome kui ka Saksamaa eesti kogukondade puhul pole tegu põliste või pikkade traditsioonidega keelerühmadega, vaid allohtoonsete, eri põhjustel väljaspool emamaad kujunenud n-ö sisserännanute rühmadega. Peatuti küsitlusuuringu viiel põhiteemal: respondentide subjektiivsed enesehinnangud keeleoskuse (sh emakeele) kohta, põlvkondadesisesed ja -vahelised keelevalikud, indiviidide hoiakud eesti keele kasutamise suhtes ning indiviidide soov, vajadused ja võimalused kasutada eesti keelt Soomes ja Saksamaal. Ettekandes räägiti ka omakeelsest kultuuritarbimisest ja -tootmisest.

27. veebruaril toimus Tallinnas kõnekoosolek teemal „Eesti sõnamoodustusest”. Silvi Vare andis ülevaate oma hiljuti ilmunud raamatu „Eesti keele sõnapered” koostamise põhimõtetest ja loost.

Reet Kasik vaatles ettekandes „Spontaanset sõnaloomest tekstiprotsessis”

sõnamoodustumale, mida kasutatakse spontaansete tekstituletiste loomiseks. Eesti keele umbes 40 nimisõnalitest moodustab tekstisidusas sõnaloomes produktiivseid tuletustüüpe kümme. Esineja tõi keelekorpustest ja interneti suhtlusvõrgustikest näiteid spontaanse sõnamoodustuse kohta ja osutas, et produktiivsed sõnamoodustumallid on osa inimese keeleoskusest ning need tuleb kindlasti selgeks õpetada ka eesti keelt õppivatele muulastele.

Grethe Juhkason kõneles Võru momentaani- ja frekventatiivtuletistest, andes ülevaate nende tuletusprotsessidest. Momentaanide tuletusprotsess on läbipaistvam ja korrapärasem kui frekventatiividel. Viimaste puhul hägustab läbipaistvust verbide sage varieerumine. Momentaanidega võrreldes on frekventatiivide tuletamisel kehtivad piirangud lõdvemad, samuti on neil võimalike alussõnade hulk laiem. Sellest tulenevalt saab frekventatiive moodustada vabamalt ning nende arv on suurem. Vaadeldud liidetest võib produktiivseteks pidada momentaanisufikseid -htA- ja -hUt- ning frekventatiivisufiksi- variante -El(l)E- ja -skEl(l)E-.

22. märtsil toimunud Emakeele Seltsi aastakoosolekul esitas akadeemilise ettekande Krista Kerge, kes andis ülevaate Emakeele Seltsi 2012. aasta keeletoi mkonna otsuste taustast. Otsuseid oli kolm: ajaloosündmuste algustäheortograafia, määrsõnaühendite kokku-lahkukirjutamine ning ühend- ja väljendverbituletiste kokku-lahkukirjutamine. Mõnede määrsõnaühendite kokkukirjutamist tingis üksikjuhuti sageduse alusel toimunud keelemuutus, kus muutumatu fraasitervik on loomulikult sulanud liitsõnaks (*mistahes, kasvõi, justnagu, justnimelt*). Ühend- ja väljendverbide puhul täpsustati vormide ja tuletiste õigekirja, kusjuures taustauuringu aluseks oli sagedussõnastiku kaks sagedasimat liitset *mine-*

tuletist: *vastuvõtmine/vastu võtmine* ning *arusaamine/aru saamine*, mida uuriti TÜ kirjakeele korpuse tasakaalus alamkorpuses ning guugeldamise teel. Ajaloosündmuste õigekirja puhul oli aluseks tõsiasi, et senisel erireeglil puudus keelesisene motivatsioon. Toodi arvukalt näiteid eri kümnendite keelekorpustest ja eri keeleruumidest ning tõdeti, et ajalootava on kitsas ja keeleväline harjumus, mille motiivid on väljaspool keelt. Iga teadlik keelekasutaja teeb kontekstis otsuse, millist reeglit ta rakendab või kas eelistab tavapäraseid loendeid (näiteks ajaloosündmuste kinnistunud nimetuste omi).

Aastakoosolekul valiti auliikmeteks Reet Kasik ja Jaak Peebo. Seltsi liikmeks võeti vastu 9 inimest. Valiti seltsi uus juhatus: Helle Metslang, Jüri Valge, Reili Argus, Karl Pajusalu, Kersti Lepajõe, Miina Norvik ja Hille Pajupuu. 2013. aasta liikmemaks otsustati jätta endiseks: 5 eurot, üliõpilaste ja pensionäride liikmemaksuks 2 eurot.

Seltsi 93. tegevusaastast (2012) andis ülevaate teadussekretär Killu Paldrok. ES korraldas aruandeaastal 4 konverentsi, 1 õpikukeele seminari, 6 kõnekoosolekut, 6 väliskeelepäeva ja 5 keelepäeva Eesti koolides, korraldati noorte keelelaager Piusal. J. V. Veski päev toimus teemal „Keelte, murrete ja nimede ringist. Valdek Pall 85“. 28. aprillil peeti Peterburi Jaani kirikus keelekonverents „Eestlased mitmekeelses ja -kultuurilises Peterburis“. Kokku esitati möödunud aastal 107 ettekannet.

Ilmusid Emakeele Seltsi aastaraamat (57) ja keeleajakirja Oma Keel kaks numbrit, samuti Eevi Rossi ja Helju Kaalu toimetatud murdekogumik „Minvikupärandid Häädemeestelt“. Seltsi raamatukogu täienes 65 trükisega. Keeletoimkond pidas 7 istungit. Emakeele Seltsi kuulus 31. detsembri 2012 seisuga 12 auliiget ja 355 tegevliiget. Seltsi tegevust toetavad Eesti Teaduste Akadeemia ning Haridus- ja Teadusministeerium.

8. mail toimus kõnekoosolek „Kuidas keel kõlab?“ kolme ettekandega.

Einar Meistri ettekande pealkiri „Uusi suundi artikulaatoorses foneetikas – 44 aastat hiljem“ viitab 1969. aasta Keele ja Kirjanduse 8. numbris ilmunud Arvo Eegi artiklile „Uusi meetodeid artikulaatoorses foneetikas“, milles tutvustati tollal kasutatud meetodeid kõneorganite talitluse uurimiseks. Valdav osa eesti keele artikulaatsiooni käsitlevatest uurimustest (autorid Georg Liiv, Arvo Eek, Mart Rimmel) pärinebki 1960.–1970. aastatest, seejärel sellealase uurimistöö traditsioon katkes. Viimastel aastatel on TTÜ Küberneetika Instituudi foneetika ja kõnetehnoloogia laboris taasloodud artikulaatsiooniuringuteks vajalik tehnoloogiline baas ja alustatud artikulaatsiooniandmete salvestusega. Selleks on kasutada elektropalatograaf (registreerib keele kontakteerumist suulaega), larüngograaf (registreerib häälekurdude võnkumist) ja elektromagnetiline artikulograaf (registreerib keelele ja huultele kinnitatud sensorite ruumilist liikumist). Tänapäevane tehnoloogia võimaldab saada oluliselt täpsemaid ja detailsemaid andmeid artikulaatsiooni dünaamikast võrreldes 1960.–1970. aastatel kasutusel olnud meetoditega.

Lya Meister tutvustas korpuspõhist eesti keele häälduse uurimist. TTÜ Küberneetika Instituudi foneetika ja kõnetehnoloogia laboris on aastate jooksul loodud hulgaliselt eri kõnekorpusi eesti keele foneetiliseks ja kõnetehnoloogiliseks uuringuks. Kõnekorpusete loomisele on kaasa aidanud ka riikliku programmi projektid „Kõnekeele ressursid ja kõnetehnoloogia andmebaasid“ (2006–2010) ja „Kõne- ja multimodaalsed korpused“ (2011–2014). Detailsem ülevaade esitati aktsendi- ning laste ja noorte kõnekorpusest. Aktsendikorpus sisaldab eesti keelt võõrkeelena kõnelevate inimeste kõnesalvestusi (185 kõnelejal kokku 92 tundi kõnematerjali ja 19 eri emakeelt) ning on mõeldud

aktsendinähtude akustilis-foneetiliseks uurimiseks ja kõnetuvastuse treenimiseks. Vene aktsendi uuringute kõrval on esimesi tulemusi saadud soome aktsendi kohta ja alustatud on ka läti emakeelega keelejuhtide eesti keele häälduse ja taju uuringutega. Põhjalikumalt uuritakse, kuidas L2 esindajad tajuvad eesti keele fonoloogilisi kategooriaid (vokaalid, lühike/pikk foneem, välted) ja kuidas need kategooriad realiseeruvad samade keelejuhtide eestikeelses kõnes. Tulemusi võrreldakse eesti emakeelega keelejuhtide tulemustega samades katsetes. Laste ja noorte kõnekorpuse tarvis salvestati õpilasi vanuses 9–19 (190 õpilaselt 60 tundi kõnet). Sellise uudse kõnematerjaliga avaneb hea võimalus uurida eri vanuses laste kõnet ja kasutada salvestusmaterjali ka kõnetuvastuse tarvis. Esmased tulemused on saadud põhitooni (F0) arengu

kohta sõltuvalt vanusest ja soost. Korpuspõhine uurimistöö jätkub, samuti korpuste täiendamine.

Ettekandes „Eluskõne ja keelenorm ringhäälingu kohtamisplatsil” arutles Einar Kraut suulisele keelevormile omaste erisuste üle. Võrreldes edasiantava keelelis-diskursiivse teabega ei ole loomuliku hääle ja selle abiga sündiva vahetu suhtlusefekti ülesanne eetrikõnes niivõrd viimase mõjuv päraleviimine (n-ö tekstile „lisatav” ilmekus), kuivõrd inimlikul empaatiatarbel rajanev tunnetuslik pariteet ja selle kaudu eriti tõhusaks osutuv mudeldamine. Et eluskõne roll ühiskonnas suureneb, sunnib see tekstikeskseid arusaamu keele- ja hariduskäsituses tõsiselt ümber hindama.

KILLU PALDROK